

„Csodarétek” a Dél-Kiskunságban

MARGÓCZI Katalin – URBÁN Mónika – SZABADOS Boglárka

JATE Ökológiai Tanszék 6701 Szeged, Egyetem u. 2. Pf. 51

Bevezetés

A 80-as években Ásotthalom község határában egy névtelen rét néhány hektárnyi területén elképesztően sok védett növényt talált egy ásothalmi tanítónő, köztük a fokozottan védett, és erősen veszélyeztetett egyhajúvirág (*Bulbocodium vernum*) és mocsári kardvirág (*Gladiolus palustris*) jelentős méretű populációit (FÜZNÉ KÓSZÓ, 1989). A hír gyorsan terjedt, és egyre többen látogattak ki a rétre, és egyre több védett növényt találtak. A védetté nyilvánítást a CSEMETE nevű természetvédelmi egyesület kezdeményezte, és rekordidő alatt megalakult az Ásothalmi Láprét TVT, de sokan ma is csak „Csodarét”-ként emlegetik ezt a valóban csodálatos területet. A regisztrált védett fajok száma jelenleg 22, de ezek a 95 ha-os védett terület csak mintegy 8-10 ha-nyi területére koncentrálódnak. A teljes botanikai feltárás és leírás sokáig váratott magára. A védett terület eddigi legalaposabb botanikai leírását (vegetációtérkép, cönológiai felvételek, tájtörténet) CSETE Sándor, 1997-ben, a JATE Ökológiai Tanszékén készített diplomadolgozatában készítette el.

Elgondolkodtató volt, hogy a régiót legjobban ismerő botanikusok (BODROGKÖZY György, CSONGOR Győző) sem ismerték korábban a területet. Ebből arra lehetett következtetni, hogy a régió botanikailag igen kevéssé feltárt, és további kutatások még sok eredményt hozhatnak. Ez be is bizonyosodott, amikor GASKÓ Béla – már a jelenlegi és régi katonai térképek segítségével – bejárva a környéket néhány év alatt számos védett faj előfordulását regisztrálta, és több védetté nyilvánítási javaslatot is megfogalmazott. Értékes munkája sajnos még ma is csak kéziratok formájában van (GASKÓ 1995).

Egy, a tudományos felfedezésnél talán még fontosabb természetvédelmi szempont is indokolja azonban a további kutatást. A modern természetvédelmi biológiai szemléletmód egyik legfontosabb sarkköve a rezervátum szemlélet tarthatatlansága (PICKETT et al 1992), vagyis az, hogy egy kisméretű értékes terület értékei nem védhetők meg önmagukban, passzív úton. Hasonló jellegű élőhelyek egész sorozatával együtt, egy hálózat részeként azonban sokkal nagyobbak a természetvédelmi értékek fennmaradásának esélyei.

A feladat tehát az, hogy feltárjuk azt az élőhelyhálózatot, amibe a Csodarét illeszkedik, megkeressük azokat a gyepfoltokat, amelyek vegetációja hasonló a Csodarét értékes növénypopulációinak élőhelyéhez. Ehhez egy megfelelően nagy terület teljes körű, valamennyi gyepfolt-maradványra kiterjedő, táji- és helyenként lokális léptékű botanikai feltárása szükséges.

A vizsgált terület és az alkalmazott módszerek

A Dorozsma-majsai homokhát földrajzi kistáj déli részén Szeged, Mórahalom, Ásotthalom, Ruzsa, Bordány helységek térségében egy 20x24 km-es területen az 1:25 000 léptékű katonai térkép segítségével kijelöltük valamennyi nem túlságosan kicsi gyepfoltot. Így 33 db, egyenként 10-100 ha területű, kultúrtájba ékelődött füves terület vizsgálatát kezdtük meg. 14 gyepfolt vegetációjáról előzetes adatok álltak rendelkezésre. 1997 és 1998 folyamán felkerestük a foltok 2/3 részét. Részletes vegetációtérképet egyelőre nem készítettünk, mivel az egész terület durva letapogatása volt a célunk. A bejárás során térképen jelöltük a következő élőhelytípusok előfordulását: kiszáradó láprét, homoki sztyepprét, szikes mocsárrét, mézpázsitos szikfok, mocsár, másodlagos gyepek, valamint ezek jellemző vagy fontos fajainak előfordulását. Különös figyelmet fordítottunk az első két élőhelytípusra, mivel a térségben ezek természetvédelmi jelentősége a legnagyobb. A természetvédelmi szempontból legértékesebbnek tűnő 5 homoki sztyepprét és 5 lápréten cönológiai felvételeket készítettünk.

Eredmények

Az eddigi vizsgálatok alapján megállapíthatjuk hogy valószínűleg nem létezik másik olyan gyepmaradvány, amelyik a Csodaréttel azonos értékű lenne, valamennyi ott előforduló értékes növénypopuláció szintén megtalálható lenne rajta, de több olyan gyepfoltot találtunk, amelyen bizonyos populációk megvannak, vegetációja fajgazdag és magas természetességű. Két élőhelytípus érdemel különös figyelmet: a kiszáradó láprétek és általában a láprétekből vagy esetleg mocsárrétekből szigetszerűen kiemelkedő homokhátakon kialakult sztyepprétek.

Láprétek: Társulásalkotó faj általában a *Molinia hungarica*, jelentős borításértéket ér el a még a *Carex acutiformis*, *Sanguisorba officinalis*, *Serratula tinctoria*, *Euphorbia palustris*, *Lysimachia vulgaris*, sőt néhol az *Iris sibirica* is. További jellemző fajok: *Carex panicea*, *Ranunculus acris*, *Centaurea jacea*, *Valeriana dioica*, *Schoenus nigricans*, *Galium verum*, *Phragmites communis*, *Thalictrum flavum*, *Genista tinctoria*, *Deschampsia caespitosa*, *Caltha palustris*, *Calystegia sepium*. A zombékos, üde változattól a kaszálás hatására egyenletessé vált és szélsőségesen kiszáradt, szikes mocsárrétek felé átmenetet mutató állományokig szinte folyamatos az átmenet. Az *Iris sibirica* kívül – amely néhol több tízezres tőszámmal is előfordul – értékes fajtái a *Iris spuria*, *Dianthus superbus*, *Gentiana pneumonanthe*, *Orchis laxiflora* ssp. *palustris*, *Dactylorhiza incarnata*, *Epipactis palustris*. A *Gladiolus palustris* és a *Parnassia palustris* még csak a Csodarétről ismert.

Sztyepprétek: A legtöbb esetben a *Chrysopogon gryllus* a legtömegesebb társulásalkotó, de jelentős a *Festuca rupicola* (vagy *F. pseudovina*) borítása is, valamint a *Koeleria cristata*, *Centaurea sadleriana*, *Salvia pratensis*, *Carex humilis* is jelentős borításértékű lehet. További jellemző fajok: *Anthyllis vulneraria*, *Euphrasia tatarica*, *Polygala comosa*, *Dianthus ponederae*, *Lotus corniculatus*, *Hypochoeris maculata*, *Filipendula vulgaris*, *Campanula sibirica*. A *Linum perenne*, *Rhynanthus grandiflora*, *Galium verum*, *Holoschoenus romanus*, *Medicago falcata* a nedvesebb, átmenetibb állományokra jellemző. Igen gazdag értékes fajokban. A *Bulbocodium vernum*, *Iris variegata*, *Anacamptis pyramidalis*, *Ophrys sphecodes*, *Crocus reticulatus* nem minden állományban, de az *Orchis coriophora* és a *Muscari botryoides* szinte törvénytörően, nagy egyedszámban megjelenik. Az átmeneti állományokban találtunk *Orchis militaris* és *Orchis timballii*-t.

Értékelés, kitekintés

A vizsgált régió teljes botanikai leírásához szükség van a különböző szikes társulások, mocsárrétek, homoki legelők és pusztagyepék, magassásosok, nádasok feltárására is, amelyek a láprétekkel és a sztyepprétekkel izgalmas és változatos átmeneteket alkotnak. BODROGKÖZY (1961) az ötvenes években végzett kiterjedt kutatásai alapján ezen társulások igen jó leírását adja, amely útmutatóul szolgál a most gyűjtött adatok kiértékelésében is. Sajnos felvételeinek pontos földrajzi helye nem ismert, többségük az általunk vizsgált területtől északabbra készülhetett, és nem volt szempont a teljeskörű vizsgálat.

A további vizsgálati szempontok és célok:

- Növényi metapopulációk vizsgálata: a tájleptékű populációmintázat feltárása, és a mintázat egyes momentumainak magyarázata.
- A természetvédelmi szempontból értékes, és cönológiailag kevésbé kutatott növénytársulások részletes cönológiai jellemzése.
- Az adatok feldolgozása térinformatikai módszerekkel, és az eredmények tájökológiai szempontú elemzése.
- Regionális élőhelyhálózat megtervezése, és az országos hálózathoz való illesztése.

Abstract

„Magic meadows” in the southern Kiskunság

K. MARGÓCZI – M. URBÁN – B. SZABADOS

A new nature conservation area has been protected in 1989 near Ásotthalom village. Because of the enormous amount of its botanical values it has received the „Magic meadow” nickname. The aim of this research is to find the other grassland patches with similarly high natural value in the region, and to develop a habitat network in order to protect the regional biodiversity. The two most important habitat types are: wet meadows, dominated by *Molinia hungarica* and the so called steppe grasslands occurring on the sand dunes emerging like islands from the wet meadows, and dominated by *Chrysopogon gryllus* and *Festuca rupicola*. The total number of the remained grassland patches is 33 in a 20x24 km area. A landscape scale scanning of this area were done, the occurrence of relevant plant populations and vegetation types were recorded and characterized. After the full survey of the area the revealed distribution pattern and metapopulation structure of important plant populations will help to organize their protection. The data processing and evaluating by landscape ecological tools will give further important aspects for planning the nature conservation management of the area.

Irodalom

BODROGKÖZY Gy. (1958): Die Vegetation der Weispappel-Heine in der Reservat „Emlékerdő” bei Szeged-Ásotthalom. - Acta Biol. Szeged 3:127-143.

BODROGKÖZY Gy. (1961): Termőhelyökológiai vizsgálatok a Dél-Kiskunság növénytakaróján. – Doktori disszertáció, Szeged.

BODROGKÖZY Gy. (1974): Természetvédelem Csongrád megyében. Szeged, 1974.

CSETE S. (1997): Az Ásotthalmi Láprét TVT botanikai leírása és növénytársulástranszformációinak vizsgálata klasszikus cönológiai módszerekkel - Szakdolgozat, JATE Ökológiai tanszék, Szeged.

CSONGOR Gy. (1979): Természetvédelmi feladataink Szeged környékén. II. Vadontermő orchideák – Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 23 (2): 411-424.

CSONGOR Gy. (1992): Növényvilág. In: Juhász A. (szerk.) Mórahalom. Mórahalom Város Önkormányzata.

FÜZNE KÖSZÖ M. (1989): Ásotthalom védett és fokozottan védett növényei. Szakdolgozat. ELTE Növényrendszertani és Ökológiai Tanszék, Budapest.

GASKÓ B. (in press): Természetes és természetközeli élőhelyek védelme Csongrád megyében. – A kézirat 1995-ben leadva Csongrád Megyei Évkönyvnek.

KÖRMÖCZI L. – LÉGRÁDI M. (1991): A new habitat of *Dactylorhiza incarnata* (L.1755) Soó 1960 in Hungary - Acta biol. Szeged 37: 109-111.

MOLNÁR V. A. (1996): Orchis X Timbaliif Velen.: die häufigste Orchis-Hybride Ungarns. - Jour. Eur. Orch. 28 (3): 489-498.

PICKETT, S.T.A. – PARKER, V.T. – FIEDLER, P. L. (1992): The new paradigm in Ecology: Implications for conservation biology above species level. – In: FIEDLER, P.L. – JAIN, S.K. (eds.): Conservation biology – Chapman and Hall, New York, London.

1. ábra. A vizsgált gyepfoltok térképe. A Csodarét körrrel jelölve. A vonalkázás az eddig megismert értékesebb láprét és/vagy sztyepprét állományok előfordulását jelöli.

1. táblázat. A vizsgált terület térképázlatán (1. ábra) számokkal jelölt gyepfoltjain előforduló védett növényfajok

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	CR			
<i>Adonis vernalis</i>																	G									
<i>Alcanna tinctoria</i>																		B1		i						
<i>Anacamptis pyramidalis</i>			i									i				CS	i			i				FK		
<i>Astragalus asper</i>							i																	Ce		
<i>Blackstonia acuminata</i>			i									i										G				
<i>Bulbocodium vernum</i>																						G		FK		
<i>Centaurea sadleriana</i>	i	i	i	G	G		i	i	i	i	i	i	i	i		G	i				G	G		FK		
<i>Cephalanthera rubra</i>																			B1							
<i>Cirsium brachycephalum</i>	i		i				B2			i	i	i			i	G						G		Ce		
<i>Colchicum arenarium</i>							B2												B1							
<i>Crocus reticulatus</i>							B2								CS	G						G				
<i>Dactylorhiza incarnata</i>				G	G	KL																				
<i>Dianthus diutinus</i>																						B1				
<i>Dianthus serotinus</i>																						i				
<i>Dianthus superbus</i>			i		G							i											G	G	FK	
<i>Epipactis helleborine</i>																						CS				
<i>Epipactis palustris</i>																							G		Ce	
<i>Eriophorum angustifolium</i>																CS										
<i>Gentiana pneumonanthe</i>				G	G											i						G			FK	
<i>Gladiolus palustris</i>																									FK	
<i>Gymnadenia conopsea</i>																									Ce	
<i>Iris humilis</i> subsp. <i>arenaria</i>																							B1			
<i>Iris sibirica</i>			i	i	G	G	KL			i		i				CS		i					G		FK	
<i>Iris spuria</i>			i	i		G										CS		i							FK	
<i>Iris variegata</i>																	G	i					G			
<i>Muscari botryoides</i>			i		i					i		i				CS	G	i					G	G		FK
<i>Onosma arenaria</i>																							B1		i	
<i>Ophioglossum vulgatum</i>																										Ce
<i>Ophrys sphecodes</i>								i				i				i	CS	G	i				i			FK
<i>Orchis coriohora</i>	i		i	G	G					i	i						G	i				CS	i			FK
<i>Orchis laxifl.</i> subsp. <i>palustris</i>	i		i	G	G	KL				i	i	i	i				G	i				CS	G	G	G	FK
<i>Orchis militaris</i>																										FK
<i>Orchis morio</i>																	CS									FK
<i>Orchis x timbalii</i>																										C3
<i>Parnassia palustris</i>																										FK
<i>Scabiosa canescens</i>					G	G																				
<i>Spiraea crenata</i>																										
<i>Spiranthes spiralis</i>																										
<i>Stipa borysthena</i>																										
<i>Tragopogon floccosus</i>																										
<i>Vinca herbacea</i>																										

Jelmagyarázat

B1: BODROGKÖZY (1958)
B2: BODROGKÖZY (1974)
C1: CSONGOR (1992)
C2: CSONGOR (1979)
C3: CSONGOR ap. MOLNÁR (1996)
Ce: CSETE (1997)

FK: FÜZNÉ KÖSZÓ (1989)
G: GASKÓ (1995)
KL: KÖRMÖCZI-LÉGRÁDI (1991)
i – ineditum, közöletlen adat.
6: Városszék mocsár
7: Dorozsmai nagyszék
15: Csipak semlyék

16: Tanaszi semlyék
18: átotthalmi Emlékerdő
19: Bogárzó (Átotthalam)
20: átotthalmi tőzégbánya
CSR: átotthalmi láprét TVT (Csodarét)